

однаковому рівні. Порівняно із дітьми, що відвідують ДНЗТ, діти з ДНЗО краще розпізнають власні емоційно-почуттєві стани. Це є свідченням більш розвиненої самосвідомості, на розвиток якої звертають особливу увагу в умовах особистісно орієнтованого виховання. Високий рівень здатності дітей до емоційного відгуку на емоційно-почуттєві стани інших зустрічається досить рідко відносно інших критеріїв (22,2%). Але якщо порівняти цей показник з дітьми із ДНЗТ (18,0%), то він все одно є вищим. Це можна пояснити тим, що висока здатність до емоційного відгуку на емоційно-почуттєві стани інших відзначається дівістю, а діти переважно переживають відгук на емоційному рівні і не завжди готові одразу і за власною ініціативою допомагати іншим. Отже, при оптимізації емоційно-почуттєвого розвитку дітей слід особливу увагу приділити розвитку в них здатності до ініціативної допомоги іншим.

Аналіз результатів щодо інтегрованого критерію дає змогу простежити розподіл досліджуваних за рівнями їх емоційно-почуттєвого розвитку. Так, серед дітей з ДНЗТ високий (позитивно-стабільний) рівень емоційно-почуттєвого розвитку має 18,8%, середній (ситуативно-залежний) – 57,9, а низький (стабільно-пригнічений) – 23,6%. Серед дітей з ДНЗО ці показники – відповідно 23,5%, 62,8% та 13,7%.

Показники інтегрованого критерію свідчать, що у ДНЗТ менше дітей з високим та більше з низьким рівнем емоційно-почуттєвого розвитку, порівняно із розподілом рівнів у ДНЗО. Водночас, як бачимо, і діти з ДНЗО не позбавлені проблем емоційно-почуттєвого розвитку, які вимагають спеціальної уваги фахівців до їх вирішення.

Результати констатувального експерименту виявляють наявність однотипних проблем емоційно-почуттєвого розвитку як у дітей з ДНЗТ, так і у дітей з ДНЗО, що актуалізує завдання організації спеціальної роботи, спрямованої на оптимізацію цього розвитку.

Список використаної літератури

1. Котырло В.К. Роль дошкольного воспитания в формировании личности / В.К.Котырло, Т.М. Титаренко. – К.: Общество “Знание” УССР, 1977. – 48 с.
2. Кульчицька О.І. Розвиток емоцій у дошкільному віці / О.І. Кульчицька. – К., 1997. – 37 с.

A methodical base and basic stages of konstatuval'nogo experiment opens up in the article; criteria and levels of emotionally perceptible development of senior under-fives are selected; the quantitative findings are analysed and compared in relation to the division of children after these levels in preschool educational establishments with a traditional educational-educate program

and preschool educational establishment with the personality oriented studies and education.

Key words: emotsiyno-pochutteva sphere, emotionally perceptible development of senior preschool child, positive emotions, optimistic senses, criteria and levels of emotionally perceptible development of senior under-fives.

Отримано: 14.03.2010

УДК 159.913:351.74

І.М. Слюсар

Розробка загальних засад психогієни професійної діяльності працівників ОВС у контексті здійснення психопрофілактичної роботи в ОВС України

У статті зроблено спробу дати визначення поняттю психогієни в ОВС, окреслити її основні завдання. Проаналізовано співвідношення психопрофілактики та психогієни в ОВС України. Обґрунтовано необхідність розробки загальних засад психогієни в ОВС України.

Ключові слова: психогієна, психопрофілактика, психічне здоров'я, завдання психогієни в ОВС України.

В статье осуществлена попытка дать определение понятию психогигиены в ОВД, выделить ее основные задачи. Проанализировано соотношение психопрофилактики и психогигиены в ОВД Украины. Обоснована необходимость разработки основ психогигиены в ОВД Украины.

Ключевые слова: психогигиена, психопрофилактика, психическое здоровье, задачи психогигиены в ОВД Украины.

На сучасному етапі розвитку органів внутрішніх справ (ОВС) України пріоритетного значення набувають завдання вдосконалення форм та методів роботи з кадрами, зокрема, попередження тимчасових чи незворотних утрат особового складу ОВС України, забезпечення професійного здоров'я персоналу шляхом здійснення роботи, спрямованої на попередження та мінімізацію вищезазначених утрат.

Професійне здоров'я працівників органів внутрішніх справ (ОВС) слід розглядати через призму смертності, захворюваності та

дискваліфікації особового складу. За останні вісімнадцять років (з 1991 року по 2008 рік) загинуло 950 працівників ОВС (з них: 286 при виконанні обов'язків по охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю); поранено " 6669 працівників ОВС (з них: 4463 " при виконанні обов'язків по охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю); покінчили життя самогубством 669 працівників ОВС. Згідно аналізу динаміки зареєстрованої захворюваності кількість тимчасових втрат серед атестованого складу ОВС з 1991 по 2008 роки складає в середньому 1430 випадків (на 1000 осіб) на рік. В період з 2003 по 2008 роки виявлено 11796 порушень законності, вчинених працівниками ОВС (в середньому 1966 порушень на рік); за вказаний період 1222 працівників було засуджено (з них: 948 за вчинення посадових злочинів). Розглядаючи вищевказані процеси в динаміці, слід відмітити той факт, що за останні роки фізичні втрати особового складу у вигляді самогубств та поранень особового складу ОВС, а також випадки порушень законності, вчинених працівниками ОВС і, відповідно, кількість засуджених працівників ОВС мають тенденцію до збільшення. Також, починаючи з 2000 року кількість зареєстрованої захворюваності серед особового складу зросла в середньому на 100 випадків (на 1000 осіб).

Упередження та мінімізація тимчасових чи незворотних втрат особового складу в ОВС на сьогоднішній день здійснюється шляхом проведення психопрофілактичної роботи. Однак, як показує практика, у напрямку збереження професійного, в тому числі і психічного, здоров'я працівників ОВС, вживані психопрофілактичні заходи є не зовсім дієвими. В даному випадку доцільними є розробка та запровадження психогієни професійної діяльності працівників ОВС, домінуючим завданням якої повинно бути збереження психічного здоров'я правоохоронця на основі його активної особистісної позиції. Саме тому, п. 1.6. "Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008 – 2012 роки", затвердженої наказом МВС України від 07.04.2008 № 161, передбачено розробку загальних засад психогієни професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ та військовослужбовців внутрішніх військ МВС України.

Метою даної статті є дати визначення дефініції психогієни в ОВС, окреслити основні завдання психогієни в ОВС, проаналізувати співвідношення психопрофілактики та психогієни в ОВС, обґрунтувати практичну та теоретичну необхідність розробки загальних засад психогієни в ОВС України.

Проблемою збереження психічного здоров'я працівників ОВС і

військовослужбовців та дослідженням окремих аспектів психогієни в діяльності правоохоронних органів останнім часом займалися: І. С. Рудий, О. В. Сергієнко ("Стан психічного здоров'я особового складу в екстремальних умовах", 1990), М. І. Корольок ("Психічна саморегуляція військовослужбовців-прикордонників", 1992), М. І. Грінцов ("Основні нервово-психічні захворювання у військовослужбовців строкової служби", 1997), З. Р. Шайхлісламов ("Емоційна стійкість працівників органів внутрішніх справ", 1997); В. С. Гічун ("Психогієна та психопрофілактика серед військовослужбовців строкової служби", 1998); М. М. Дорошенко ("Індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців з граничними нервово-психічними розладами", 2000), М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна ("Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я", 2002), В.Г. Кожан ("Психологічні чинники професійної діяльності військового керівника як суб'єкта збереження психічного здоров'я підлеглого особового складу", 2003), Є.М. Потапчук ("Збереження психічного здоров'я військовослужбовців", 2004), В. І. Барко, О. В. Бойко, Ю. Б. Ірхін ("Формування прихильності до здорового способу життя і безпечної поведінки військовослужбовців та працівників Збройних Сил і правоохоронних органів України", 2008), В.Т. Марценківський ("Психогієна льотчика", 2009) та інші науковці.

Вивчення реакції працівників органів внутрішніх справ і вплив психотравмуючих ситуацій та їх наслідків знайшли відображення в працях М.В. Костицького, С.Д. Максименка, В.С. Медведєва, О.М. Морозова, В.М. Синьова, І.М. Слюсар, О.В. Тімченка, С.І. Яковенка та інших науковців в галузі юридичної психології. Певні аспекти забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків досліджували В.Г. Андросюк, М. І. Ануфрієв, Я. Ю. Кондратьєв, Л.І. Казміренко, В.О. Лефтеров, О.В. Шаповалов та ін. Дослідженням психологічних чинників емоційного вигорання у працівників ОВС займалися Т.В. Макота (у працівників підрозділів спеціального призначення), Н.Е. Мілорадова (у працівників ОВС з різним стажем професійної діяльності), Г. Федоришина (у працівників пенітенціарної системи).

Наведений перелік дослідників і досліджень психічного здоров'я та психогієни працівників ОВС та військовослужбовців не є вичерпним. Проте, слід відзначити, що у вітчизняній психології відсутні спеціальні наукові праці, присвячені саме психогієні в ОВС, також майже відсутні теоретичні та прикладні дослідження, які у комплексі розглядають проблему збереження і зміцнення психічного здоров'я працівників ОВС.

На виконання п. 1.6. “Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008 – 2012 роки” нами було проведено експертну оцінку соціально-психологічних чинників, що впливають на психічне здоров’я працівників та стан психогігієни службової діяльності. В якості експертів в анкетуванні прийняли участь практичні психологи Центрів практичної психології ГУ МВС України в м. Києві та ГУ МВС України в Київській області. Опитані особи складають близько 65,5% від загальної (за списком) чисельності практичних психологів, тому вибірку можна вважати репрезентативною, а результати анкетування достовірними.

Для опитування практичних психологів було розроблено анкету, до якої, зокрема, увійшли наступні відкриті питання: що таке психопрофілактика і що таке психогігієна в ОВС.

В результаті обробки отриманих даних можна зробити висновок, що деякі психологи розуміють психопрофілактику як процес психологічної підтримки або надання психологічної допомоги, другі – як сукупність або комплекс заходів, методів та прийомів, спрямованих на попередження негативних явищ, треті “ здатність надати допомогу, четверті – перелічують напрямки та методи роботи психолога; п’яті – мають певні труднощі при відповіді на запитання.

Щодо поняття психогігієни, то опитані психологи дають визначення на основі власного розуміння сутності поняття. Більшість психологів вважають, що це вміння керувати й підтримувати належний психічний стан, або розглядають психогігієну як комплекс заходів, спрямованих на підтримання належного психічного стану.

В контексті вищевикладеного виникає необхідність відповіді на питання, чим відрізняється психогігієна від психопрофілактики в ОВС і які завдання вирішує психогігієна в ОВС.

Концепцією психопрофілактичної роботи в ОВС України, затвердженою наказом МВС України від 24.11.2003 № 1460 (далі – Концепція) чітко визначено, що *психопрофілактична робота в органах внутрішніх справ* – це комплекс соціально-економічних, правових, організаційних, службових, психологічних, педагогічних та медичних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення й відновлення соціально-психологічного благополуччя та здоров’я працівників органів внутрішніх справ, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації.

Відповідно до Концепції психопрофілактична робота в органах внутрішніх справ поділяється на три основні види: первинну, вторинну та третинну психопрофілактику.

Первинна психопрофілактика в органах внутрішніх справ – система заходів, спрямованих на: професійно-психологічний відбір та психологічне супроводження службової діяльності; психодіагностики та психокорекції, що забезпечують найбільш раннє виявлення та ефективну корекцію чи нейтралізацію негативних психоемоційних станів і відновлення працездатності працівників; освіти персоналу щодо причин соціально-психологічного неблагополуччя, відхилень у психоемоційних станах та адаптації; допомоги в організації здорового способу життя та *психогігієни* професійної діяльності; навчання форм і методів саморегуляції, своєчасного звернення до фахівців за консультацією в ситуаціях, що створюють підвищений ризик розвитку психогенних розладів.

Щодо вторинної та третинної психопрофілактики, то **вторинна психопрофілактика в органах внутрішніх справ** визначається як система лікувально-профілактичних заходів, що забезпечують найбільш раннє виявлення та ефективне лікування на початкових етапах формування психічної патології, а **третинна психопрофілактика в органах внутрішніх справ** – система заходів, спрямованих на соціально-медичну реабілітацію колишніх працівників органів внутрішніх справ із клінічними проявами психічної патології, що виникла під час проходження служби, обмеження їх психічної інвалідизації.

Фахівці підрозділів психологічного забезпечення (як і керівники усіх рівнів та фахівці Центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору) є суб’єктами психопрофілактики. Об’єктами психопрофілактичної роботи є: кандидати на службу в ОВС та навчання у вищих навчальних закладах МВС України, працівники органів та підрозділів внутрішніх справ, члени їх сімей, ветерани й пенсіонери системи МВС України.

Провідною є первинна психопрофілактика, тому що вона охоплює всі об’єкти та здійснюється всіма суб’єктами психопрофілактичної роботи. Тому зупинимось на ній детальніше.

В зноскох до дефініції *первинної психопрофілактики* в Концепції наведено визначення психогігієни. А саме: **психогігієна** – наука, що розробляє заходи зі збереження та зміцнення психічного здоров’я людини, запобігання психічним захворюванням. Розробка цих заходів базується на вивченні впливу різноманітних чинників зовнішнього середовища на здоров’я людей.

Отже, співвідношення понять *первинна психопрофілактика* та *психогігієна* відповідно до концепції виглядає наступним чином: **первинна психопрофілактика в органах внутрішніх справ** – система заходів, спрямованих (в тому числі) на допомогу в організації

(здорового способу життя та) *психогієни* професійної діяльності.

З метою цілювального та коректного вживання зазначених дефініцій розглянемо визначення наведеної у Великому психологічному словнику. *Психогієна* – частина загальної гігієни, що розробляє заходи зі збереження та зміцнення нервово-психічного здоров'я людини. Основні завдання психогієни: 1) вивчення впливу різноманітних умов середовища (виробничих, побутових, соціальних) на психіку людини; 2) розробка оптимальних норм праці, відпочинку і побуту (впровадження в практику заходів з укріплення нервової системи, підвищення її опору до шкідливих впливів та забезпечення найкращих умов для нормального функціонування психіки людини; 3) пропаганда психогієнічних знань. У словнику зазначається, що психогієна тісно пов'язана з психопрофілактикою. Головна ціль *психопрофілактики* – усунення факторів, що шкідливо відбиваються на психіці людини, та використання факторів, що позитивно на неї впливають. Важливим завданням психопрофілактики є рання діагностика та лікування початкових форм психічних захворювань [1, с. 462].

На нашу думку, психогієна в ОВС є напрямком юридичної психології, що вивчає проблему психічного здоров'я працівників ОВС та впливу на нього різноманітних факторів професійного середовища і розробляє заходи, спрямовані на збереження і зміцнення психічного здоров'я з метою забезпечення гармонійного психічного і духовного розвитку особистості працівника ОВС.

Розробка засад психогієни професійної діяльності працівників ОВС повинна враховувати та відображати взаємозв'язок об'єктів та суб'єктів збереження психічного здоров'я. В ролі об'єкта психогієни виступає весь особовий склад ОВС. Суб'єктом психогієни є певні посадові особи підрозділу ОВС (прямий начальник, безпосередній начальник, фахівці Центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору та психолог підрозділу), найближче соціальне оточення (службовий колектив, сім'я) та безпосередньо сам працівник ОВС.

Значною мірою ефективність системи збереження психічного здоров'я працівників ОВС залежать від діяльності посадових осіб, які цілеспрямовано впливають на організацію служби та особистість працівників ОВС (керівники прями і безпосередні та психологи), а отже і на стан їх душевного благополуччя. Посадові особи як суб'єкти збереження психічного здоров'я працівників ОВС повинні організувати психогієну службової діяльності особового складу, його колективного життя, побуту і відпочинку.

До основних *соціально-психологічних заходів* збереження психічного здоров'я, що реалізуються психологами, прямими та

безпосередніми начальниками як суб'єктами психогієни, слід відносити:

- підготовку посадових осіб як суб'єктів психогієни;
- оптимізацію повсякденного життя та службової діяльності працівників ОВС;
- підтримання сприятливого (здорового) соціально-психологічного клімату у підрозділах, а також у сім'ях працівників ОВС;
- організацію просвітницьких занять з працівниками ОВС і членами їх сімей;
- надання психологічної допомоги працівникам ОВС;
- розповсюдження спеціалізованої літератури з питань збереження психічного здоров'я особистості та психогієни професійної діяльності;
- використання засобів масової агітації для пропаганди здорового способу життя;
- організація роботи кімнат (куточків) психологічного розвантаження та телефону довіри та ін.

Що стосується *об'єкта психогієни*, то в його ролі можуть виступати як психологи та керівники підрозділів, так і їх підлеглі, займаючись самоосвітою, самовдосконаленням, саморегуляцією, самоконтролем тощо. Вони повинні виявляти активність (конкретні практичні дії) щодо свого оздоровлення та покращення способу життя в саногенному сенсі. Важливо, щоб кожен працівник ОВС вмів і хотів створювати оптимальні умови для самозбереження як власного психічного здоров'я, так і людей, які його оточують.

Домінуючим завданням психогієни в ОВС є збереження психічного здоров'я кожного працівника ОВС та відомства в цілому на основі формування у кожного працівника належної психології здоров'я, що має на меті реалізацію наступних завдань:

1. Вивчення впливу умов професійного середовища на психіку працівників ОВС (з урахуванням специфіки окремих напрямків правоохоронної діяльності), впливу соціальних та побутових умов життєдіяльності.
2. Створення найбільш сприятливих умов праці та відпочинку працівників ОВС (удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності; удосконалення нормування навантаженості діяльності; раціональну організацію робочого часу; раціоналізацію трудових операцій; удосконалення практики, форм і методів матеріального та морального стимулювання).

3. Своєчасне виявлення та профілактика психічних захворювань серед працівників ОВС (удосконалення організації професійного відбору та періодичної діагностики стану психічного здоров'я).

4. Мінімізація (профілактика та корекція) негативного впливу умов службової діяльності.

5. Підвищення стійкості працівників ОВС до впливу негативних факторів службової діяльності, удосконалення психологічної підготовки в напрямку навчання працівників долати несприятливі професійні впливи, які є небезпечними для їх психічного здоров'я.

6. Формування належної психології здоров'я у працівників ОВС та активної особистісної позиції щодо збереження власного фізичного та психічного здоров'я.

7. Посилення ролі керівної ланки органів та підрозділів внутрішніх справ України в забезпеченні належної психогієни професійної діяльності працівників ОВС.

Підводячи підсумки, можна зробити наступні **висновки**:

1) поняття психогієни і психопрофілактики мають тісний зв'язок між собою, що зумовлює певну термінологічну плутанину серед практичних працівників служби психологічного забезпечення;

2) первинна психопрофілактика в ОВС спрямована на допомогу в організації психогієни професійної діяльності;

3) суб'єктами психопрофілактичної роботи є керівники усіх рівнів системи МВС України, фахівці підрозділів психологічного забезпечення й Центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору, а суб'єктами психогієни – крім всіх вище перелічених, ще й працівники ОВС;

4) в психогієні, на відміну від психопрофілактики, об'єкт і суб'єкт збереження психічного здоров'я збігаються у відношенні до конкретного працівника ОВС. Тобто, якщо психопрофілактика передбачає активні дії різних посадових осіб (фахівці підрозділів психологічного забезпечення, керівники усіх рівнів та фахівці Центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору) відносно збереження психічного здоров'я конкретного працівника, то психогієна, крім цього і, навіть, в першу чергу, передбачає активну позицію конкретного працівника ОВС в напрямку збереження власного психічного здоров'я;

5) поняття психогієни є більш ширшим, ніж поняття первинна психопрофілактики, адже передбачає активну позицію не тільки суб'єкта, але й об'єкта впливу;

6) на відміну від психопрофілактики, психогієна в ОВС містить принципово новий підхід до збереження психічного здоров'я працівників ОВС, в основі якого лежить активна особистісна позиція працівника відносно збереження свого психічного благополуччя та відповідальності за власне психічне здоров'я;

7) розробка засад психогієни професійної діяльності працівників ОВС передбачає вивчення впливу різноманітних чинників зовнішнього середовища на психічне здоров'я працівників ОВС;

8) психогієна, як галузь знань, мало відома як практичним працівникам служби психологічного забезпечення з тривалим досвідом роботи, так і "вчорашнім" курсантам, у яких повинен бути досить великий теоретичний запас знань з психології, що зумовлює нагальну необхідність розробки наукової та навчально-методичної літератури з психогієни професійної діяльності працівників ОВС для практичних психологів системи МВС, що й окреслює перспективи подальшої роботи в даному напрямку.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. В. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Наказ МВС України від 24.11.2003 № 1460 "Про затвердження Концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України".
3. Наказ МВС України від 07.04.2008 № 161 "Про затвердження Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008 – 2012 роки".

An attempt to give determination to the concept of psychogigiena in internal affairs of Ukraine is done in this article, to outline its basic tasks. Correlation of psychoprophylaxis and psychogigiena is analysed in internal affairs of Ukraine. The necessity of development of bases of psychogigiena in internal affairs of Ukraine.

Keywords: psychogigiena, psychoprophylaxis, psychical health, tasks of psychogigiena of internal affairs of Ukraine.

Отримано: 15.03.2010